

zastavil aj v Nitre, kde zaznamenal jeden z variantov svätoplukovskej legendy, ktorá pripisuje založenie benediktínskeho opátstva najvýznamnejšiemu veľkomoravskému vládcovi Svätoplukovi.² K ďalším argumentom spochybňujúcim založenie kláštora sv. Štefanom sú samotné Zoborské listiny. Ani v jednej z nich sa totiž „expressis verbis“ neuvádza, že by fundátorom kláštora bol býval prvý uhorský kráľ. V listine z roku 1111 sa vôbec nehovorí o tom, že by založil kláštor (fundavit monasterium), ale iba to, že udelil už existujúcemu kláštoru príjmy z mýtnych staníc na rieke Váh od Trenčína po vtok Váhu do Dunaja („sanctissimus rex Stephanus dotaverat monasterium sancti Ypoliti de monte Zobur“).³ Ďalším argumentom proti jednorazovému obdarovaniu kláštora je nápadná roztrúsenosť jeho majetkovej držby, ktorá nevznikla jednorazovým aktom, ale postupne, darmi od viacerých donátorov. Majetky kláštora sa nachádzali v najbližšom i širšom okolí Nitry, na juhu Nitrianskej župy, na Považí v okolí Piešťan, v blízkosti Trenčína; jednotlivé majetky boli roztrúsené na strednom Ponitří, na hornej Nitre a väčší majetkový komplex existoval v hornom Turci (terra quinque villarum).⁴ Ďalším veľmi silným argumentom proti kráľovskej fundácii je skutočnosť, že svetskými patrónmi kláštora neboli uhorskí kráľi, ale príslušníci veľmožského rodu Poznanovcov, ktorí vykonávali svoje patronátne práva nad kláštorom až do tridsiatych rokov 14. storočia.

Na možnosť, že Poznanovci mohli byť zakladateľmi zoborského kláštora, ako prvý upozornil učiteľ náboženstva (katechéta) a historik Juraj Hodál. V období II. svetovej vojny sa intenzívne zaoberal pôvodom a postavením najvýznamnejšieho včasnostredovekého uhorského šľachtického rodu Hont-Poznanovcov. Výsledky svojho bádania prezentoval v rozsiahlej štúdiu, ktorá vyšla v roku 1946.⁵ Juraj Hodál bol prvým slovenským historikom, ktorý sa odvážil tvrdiť, že spomínaní veľmoži neboli nemeckého, ale slovenského pôvodu. Bola to veľmi odvážna myšlienka, pretože už od druhej polovice 13. stor. sa vďaka Kronike Šimona z Kézy tradovalo, že Hont a Poznan boli dvaja pokrvní bratia pochádzajúci zo Švábska a do rodiaceho sa uhorského štátu prišli za vlády veľkokniežaťa Gejzu.⁶ Juraj Hodál celkom jasne dokázal, že Hont a Poznan nemohli byť bratia, pretože systém signifikantných mien v potomstve oboch veľmožov je úplne odlišný a aj majetky oboch rodov boli spočiatku od seba vzdialené. Doménou Poznanovcov bolo juhozápadné Slovensko s najväčšou koncentráciou majetkov na Ponitří a Hontovi potomkovia mali pôvodné dedičné majetky takmer výlučne na území dnešného Hontu, Malohontu a Novohradu.

Skúmanie najstaršej vrstvy nobility v Uhorsku je pomerne náročná úloha. Chýba predovšetkým to podstatné – dostatok historických prameňov. Je

² BRETHOLZ, Bertold (ed.). Die Chronik der Böhmen des Cosmas von Prag. Monumenta Germaniae historica, nova series II. Berlin 1923, s. 32-33.

³ CDS I, pag. 63, num. 68.

⁴ Porov. mapku pripojenú k štúdiu Richarda MARSINU. K problematike najstarších zoborských listín. In Sborník FF UK Historica XIV, 1963, s. 135-170.

⁵ HODÁL, Juraj. Pôvod, sídla a hodnosť predkov rodu Hunt-Pázmány. In Historický sborník MS IV, 1946, s. 139 a n.

⁶ SZENTPÉTERY, Emericus (ed.). Scriptores rerum Hungaricarum I. (ďalej iba SRH.) Budapestini 1937, I, s. 188-189.

totiž všeobecne známe, že pravidelnejšie spisomňovanie právnych pokonaní v Uhorsku nastupuje v porovnaní so západnou Európou pomerne neskoro (až koncom 12. stor.), pričom značný rozmach dosahuje od začiatku druhej tretiny 13. stor. Sporadickosť písomných prameňov, samozrejme, neumožňovala bádateľom serióznejšie rozbehnúť historicko-genealogické výskumy. Bádatelia mali už dávno k dispozícii zoznam jednotlivých mien (zo zoznamov svedkov, resp. hodnostárov v kráľovských listinách), pri ktorých však takmer nikdy nebola uvedená ich rodová príslušnosť alebo genealogický vzťah k predkom či potomkom. Pravdaže, existujú aj výnimky. K tým najvýznamnejším patria veľmoži Hont a Poznan a prvé generácie ich potomkov. Príslušníci týchto rodov sa v priebehu 11. a začiatkom 12. stor. trvalo zdržiavali na kráľovskom dvore a zastávali tu významné funkcie. Pre slovenských historikov bol okrem toho veľmi zaujímavý systém ich rodových mien, ktorý signalizoval slovanské korene rodu. Slovenskej historiografii trvalo napriek tomu celé polstoročie, kým sa niekto odvážil pokračovať v Hodálovom výskume Hontovcov a Poznanovcov, ktorí po fúzii v 12. stor. predstavovali najvýznamnejší uhorský šľachtický veľkorod.⁷

Obnovený výskum Hont-Poznanovcov sa zamerail hlavne na tie aspekty, ktorým Juraj Hodál nevenoval dostatočnú pozornosť. Zaujímavé je, že si napríklad netrúfol zostaviť genealógiu prvých Hontovcov a Poznanovcov, hoci zhromaždil množstvo údajov. Zrejme nemal odvahu vyjsť z tieňa Jánosa Karácsonyho, ktorý síce čiastočne zrekonštruoval Hontovo potomstvo, ale aj on zostal bezradný v prípade prvých pokolení Poznanovho rodu.⁸ O nič viac neposunul poznanie počiatkov gečovsko-mojžišovskej línie Hont-Poznanovcov ani László Bártfay-Szabó, hoci jeho monografia o Forgáčovcoch je prínosná a dodnes neprekonaná.⁹

Juraj Hodál síce tušil, že Poznanovi potomkovia mohli byť veľmoži „principes regni“ Kozma a Mojžiš, ktorí žili v prvej polovici 12. stor., ale nedokázal ich genealogicky prepojiť s ich najstarším známym predkom Poznanom. Rovnako dobre poznal aj prvú Zoborskú listinu z roku 1111, v ktorej sú vymenovaní nitrianski veľmoži (optimates). Z nich boli pre nás najzaujímavejší Una, Bača, Dedo a Geča. Iba pri Dedovi a Gečovi sa uvádza, že boli synovia Bukvena. Obaja mali v čase vydania listiny už viac ako 80 rokov a boli dlhoročnými županmi Nitrianskeho kráľovského komitátu a ešte zažili a pamätali si vládu prvého uhorského kráľa Štefana I.¹⁰ Nemožno vôbec pochybovať, že Juraj Hodál poznal aj niektoré hlav-

⁷ Porov. monografiu autora tohto príspevku: *Formovanie vyššej šľachty na západnom Slovensku (ďalej iba Formovanie šľachty)*. Bratislava: Minor, 2002.

⁸ KARÁCSONYI, János. *A Magyar nemzetsége a XIV. század közepéig*. Budapest: Nap Kiadó, 1900, s. 637.

⁹ BÁRTFAY-SZABÓ, László. *A Hunt-Paznan nemzetségbeli Forgách család története*. Budapest, 1910.

¹⁰ CDS I, pag. 63, num. 68. Úplný zoznam bohobojných a vznešených prisahajúcich znie: Una (dlhoročný župan Nitrianskeho hradu), Bača (aj ten bol mnoho rokov županom Nitry). Tretí a štvrtý svedok boli Dedo a Geča, synovia Bukvena, kedysi župana Nitrianskeho hradu. Ďalší svedkovia boli Penet, Sejun, Martin, syn Marka, Petre, Kup, Subyša, Figa a sudca Peregrinus. Kráľ však neuveril ich svedectvu a požiadal ďalších 11 svedkov, aby prisahali. Boli to Mojžiš, aktuálny župan Nitrianskeho komitátu, ďalej Lampert, dekan kostola (sv. Emeráma), Vilhelm gramatik, farár Vavrinec, farár Gotfrid, Martin, syn farára Matúša, Mikuláš, syn Pestreja, Hektor, syn Ulfoda, Daniel a Poško všetko kanonici, a Jaroslav, syn pristava Batonu, ktorí všetci znovu potvrdili darovanie mýtnych a trhových poplatkov zoborskému klášturu.

né línie Hont-Poznanovcov a najfrekvencovanejšie osobné mená ich jednotlivých príslušníkov. Takto diskontinuitne zachované historické pramene zrejme pre neho predstavovali neprekonateľnú prekážku, ktorú nedokázal zdoľať. Na jeho ospravedlnenie treba povedať, že Juraj Hodál nebol profesionálnym historikom, a preto zrejme pri výskumoch najstaršej vrstvy včasnostredovekej aristokracie ani nedocenil tzv. menné kritérium.¹¹ Ide o fenomén pravidelne sa opakujúcich signifikantných osobných mien v jednotlivých rodoch. Tento zvyk dosvedčuje pretrvávajúce silného kultu predkov v jednotlivých šľachtických rodoch až do druhej polovice 13. stor. a nepochybne odráža aj ich etnický pôvod. S využitím všetkých spomenutých prameňov a menného kritéria sme si mohli dovoliť konštruovať genealogickú tabuľku Poznanovho potomstva (je uvedená v pripojenej genealogickej tabuľke). Zistili sme, že od polovice 12. stor. existovali dve hlavné línie Poznanovho potomstva a niekoľko vedľajších, ktoré sa však pre nedostatok prameňov nedajú celkom zrekonštruovať. Zakladateľom prvej hlavnej línie bol komes Kozma, o ktorom sa roku 1123 explicitne uvádza, že pochádza „ex genere Poznan“.¹² Štyria Kozmovi vnukovia, ktorí žili v druhej polovici 12. stor., založili 4 hlavné línie rodu, ktorých potomkovia vystupujú ako svedkovia pri predaji časti rodového majetku roku 1247.¹³ Všetci ostatní Poznanovci boli logicky zaradení do druhej hlavnej línie, ktorej zakladateľom bol komes Mojš (Mojžiš). Na rozdiel od Kozmovej línie sme identifikovali jedného jeho syna (Poznana) a známy je aj jeden z jeho vnukov (Vlk-Farkaš), ktorý zomrel po roku 1164 bez dedičov. Spomínajú sa však jeho nemenovaní bratia (porov. genealogickú tabuľku). Relatívne malú pozornosť venoval Juraj Hodál aj majetkovej držbe rodu. Jej podrobným výskumom sa totiž podarilo identifikovať, čo tvorilo pôvodné „hereditarium“ a čo Poznanovci získali donáciami od arpádovských kráľov a údelných nitrianskych vojvodov. Všeobecne tu možno uviesť, že dedičné majetky tvoriace väčšie majetkové celky ležali v stredných a severných oblastiach Ponitria a Považia a získané majetky premiešané s kráľovskými a jobagiónskymi zasa v južnejších regiónoch dnešného Slovenska.¹⁴ K zaujímavým poznatkom viedlo skúmanie majetkovej držby Poznanovcov a zoborského kláštora. Zmapovanie celkom jednoznačne preukázalo, že majetky kláštora sa pravidelne nachádzali tam, kde mali svoje dedičné majetky aj Poznanovci. Potom neprekvapuje fakt, že Poznanovci ako rod boli kolektívnym patrónom kláštora až do prvej tretiny 14. stor.¹⁵ Doterajšie historicko-genealogické bádanie tiež nezaznamenalo, že všetky významnejšie rodové línie Poznanovcov i Hontovcov vlastnili pomerne rozsiahle majetky na juhu Uhorska. Väčšina z nich bola situovaná za riekou Drávou (ultra Dravam). Keďže k väčšine týchto majetkov nemali Hont-Poznanovci žiadne donačné listiny, išlo o ich staré majetky. Pri uvažovaní o tom, kedy ich mohli získať, sa ako najreálnejšia možnosť ukázala štedrá donácia mladého vojvodu

¹¹ Bližšie k tomuto fenoménu porov. štúdiu Romana ZELENAYA. Genealogické metódy výskumu najstarších rodov. In Najstaršie rody na Slovensku. Slovenská genealogicko-heraldická spoločnosť pri Matici slovenskej, 1994, s. 14 a n.

¹² SRH I, s. 438.

¹³ CDSI II, pag. 172, č. 250.

¹⁴ Formovanie šľachty, s. 26 a n.

¹⁵ Ibidem, s. 27.

Štefana roku 997. Stalo sa tak hneď po porážke vzbúreného vojvodu Kopáňa (Cuppan), ktorý si robil nároky na nástupníctvo po nebohom veľkokniežati Gejzovi. Vojvoda Štefan si ponechal najhodnotnejšie Kopáňove majetky ležiace medzi Blatenským jazerom a riekou Drávou, ktoré premenil na kráľovský komitát, a zvyšné (menej hodnotné) majetky ležiace na juh od rieky Drávy daroval svojim spojencom z radov prevažne slovanskej nobility.¹⁶

Rozsah a štruktúra majetkovej držby Hontovcov korešpondujú s pozemkovým vlastníctvom Poznanovcov. Najnovším výskumom sa podarilo ustáliť, že väčšina ich dedičných majetkov sa koncentrovala v severných častiach Hontu a Novohradu a patrili im aj takmer celý Malohont. Okrem toho sa spoločne s Poznanovcami majetkovo uchytili aj v Biharsku a južne od rieky Drávy.¹⁷

Ešte sa vráťme k patronátnejmu právu, ktoré vykonávali Poznanovci nad zoborským benediktínskym opátstvom. Prvá nepriama zmienka o patronáte sa vlastne nachádza už v Zoborských listinách, najmä v tej z roku 1113. Opát Godefrid vyhľadal veľmožov kráľovstva (principes regni) Kozmu a Mojžiša, aby dosvedčili pravdu o majetkoch kláštora. Prítomnosť Mojžiša sa zdá byť odôvodnená najmä preto, lebo v tom čase bol nitrianskym županom, ale prítomnosť veľmoža Kozmu by nedávala zmysel, ak by nebol práve on patrónom kláštora. Kozmovo potomstvo v priebehu 12. a 13. stor. vykonávalo patronátne právo, čo potvrdzujú viaceré písomné pramene z 13. stor. Roku 1246 sa ako synovia (patróni) kláštora (filii ecclesie Zoboriensis) spomínajú Adrián zo Šišova a Ibrahim zo Seku.¹⁸ Roku 1270 vystupujú ako patróni opátstva Kozma, syn Bukvena zo Šišova, ďalej Joachym (syn Ivana) a Poznan (syn Ibrahima) zo Seku.¹⁹ Pri predaji kláštorného majetku *Dievčie (neskoršia Diviacka Nová Ves) v údolí Nitrice roku 1294 vystupujú ako patróni kláštora (patrones dicti monasterii) Tomáš, syn Marka z Jelšoviec, a Jernej, syn Moču zo Seku, ktorí k tomuto aktu museli vysloviť súhlasné stanovisko.²⁰ Najmä spomínaný Jernej z titulu patronátneho práva pomerne intenzívne zasahoval do majetkových práv kláštora. Začiatkom 90. rokov 13. stor. odkúpil od zoborského opáta Petra starý kláštorný majetok v Koplotovciach, ktorý jeho syn Ivánka daroval svojej sestre. Roku 1294 donútil opáta k výmene svojho majetku Kurt (Zemianske, resp. Pusté Sady) za kláštorný majetok ležiaci v blízkosti prédia Nyárhíd. Roku 1297 takto získaný majetok vymenil s ostrihomským arcibiskupom za majetok Šurany.²¹

Z predchádzajúcich konštatovaní je zrejmé, že benediktínske Opátstvo sv. Hypolita pod vrchom Zobor patrí k najstarším cirkevným inštitúciám nielen na území celého Slovenska, ale aj Uhorského kráľovstva. Nazdávame sa, že

¹⁶ Stredoveké uhorské kroniky obdarovanie Honta a Poznana nerefletovali. Zaznamenali iba premenu Kopáňovho vojvodstva na kráľovský Šomodský komitát a udelenie desiatkov z neho opátstvu na Panónskej hore (Pannonhalme). SRH I, s. 313-314.

¹⁷ Vychádzame z poznatkov, ku ktorým dospela Denisa Stáreková v pripravovanej rigorózne práci.

¹⁸ CDSI II, s. 161, č. 231.

¹⁹ Diecézny archív Nitra, archív Nitrianskeho biskupstva. Cap. I, fasc. 1, nr. 4 a 7.

²⁰ Maďarský národný archív v Budapešti, zbierka stredovekých listín DL 95603.

²¹ WENZEL, Gustáv (ed.) Codex diplomaticus Arpadianus continuatus XII. Pest 1874, s. 614, č. 491. Rovnako aj KNAUZ, Ferdinandus (ed.). Monumenta ecclesiae Strigoniensis II. Strigonii 1882, s. 412, č. 421.

niekedy na prelome 10. a 11. storočia prevzal patronátne právo nad spustnutým kláštrom veľmož Poznan a on i jeho priami potomkovia ho obdarovali časťou svojich majetkov. S odobrením veľmoža Kozmu roku 1113 nechal opát Godefrid spísať a potvrdiť majetkovú držbu opátstva aj kráľom Kolomanom. Toto potvrdenie dostalo i písomnú podobu a vďaka tejto okolnosti vieme o existencii starého slovenského osídlenia na teritóriu celého juhozápadného Slovenska.

V tomto roku si pripomíname 903. výročie vydania Zoborskej listiny z roku 1113.²² Ide o druhý najstarší v origináli zachovaný dokument z územia Slovenska. Z diplomatického hľadiska aj tu ide o tzv. prijímateľské vyhotovenie, čo znamená, že listinu spísali priamo v Nitre v skriptóriu zoborského benediktínskeho Kláštora sv. Hypolita, resp. v Nitrianskej kapitule. Listina je napísaná typom písma, ktoré bolo v tých časoch moderným, pričom určitými prvkami bolo charakteristické pre lútyšskú pisársku provinciu.²³ Vtedajší kráľ Koloman aj tentoraz vyjadril svoj súhlas so znením iba tým, že vyhotovenú listinu prikázal spečatiť svojou kráľovskou pečaťou, čo následne vykonal záhrebský biskup Manases. Písmo tejto druhej Zoborskej listiny je pomerne úhladné, ale už nemá charakteristické pretiahnuté horné dĺžky písmen ako listina z roku 1111. V tomto prípade ide o knižné písmo používané v prvej polovici 12. storočia. Listinu nepochybne napísal zbehlý a dobre školený pisár. Z obsahovej stránky je podrobným súpisom všetkých majetkov patriacich Opátstvu sv. Hypolita pod vrchom Zobor.²⁴ Dôvodom na jej spísanie bolo spustošenie časti kláštorných majetkov moravským vojvodom Otom v rokoch 1108 – 1109. To údajne využili niektorí poddaní kláštora a sebavedome sa vyhlasovali za ľudí slobodného postavenia. Opát Godefrid či Gotfríd sa však energicky pustil do zápasu o udržanie integrity kláštorného pozemkového vlastníctva. Obrátil sa na kráľa Kolomana a ostrihomského arcibiskupa Vavrince so žiadosťou o vyslanie pristaldov, ktorí by podrobne vyznačili chotárne hranice každého jednotlivého majetku kláštora, aby sa predišlo možným budúcim sporom. Kráľ Koloman žiadosti vyhovel a ustanovil ctihodných mužov Cevu, kuriálneho sudcu župana Mojžiša a Batonu, ktorých poveril vykonaním podrobnej obchôdzky opátskych majetkov. Svoju úlohu vykonali veľmi svedomito. Z činnosti spomínaných ctihodných mužov vzišiel podrobný súpis majetkov kláštora, ako aj najbližších susedných lokalít. Takto bol v spomínanej listine zaznamenaný súbor takmer 200 lokalít, ktoré svedčia o vyvinutom včasnostredovekom osídlení v širokom regióne juhozápadného Slovenska. V niektorých prípadoch sa počet zaznamenaných lokalít nezmenil ani do novoveku, čo

²² Značne poškodená listina napísaná na pergamene s rozmermi 460 x 620 mm je uložená v Diecéznom archíve v Nitre, oddelenie súkromný archív Nitrianskeho biskupstva, sign. I. D. I. D. F. 1. N. 1. Listina bola pôvodne spečatená, v bližšie neznámom čase bola pečať z listiny odstránená a odcudzená. Kritické vydanie porov. MARSINA, Richard (ed.). *Codex diplomaticus et epistolaris Slovaciae I.* Bratislavae 1971, pag. 64-67, num. 69. Slovenský preklad MARSINA, Richard (ed.). *Pramene k dejinám Slovenska a Slovákov III.* Bratislava: LIC, 2003, s. 48-53, č. 11.

²³ MARSINA, Richard. *Zoborské listiny z rokov 1111 a 1113 a ich význam pre slovenské dejiny.* In *Zoborské listiny 1111 a 1113 a ich význam pre Slovensko.* Nitra: Bernolákova spoločnosť, 2013, s. 55.

²⁴ Podrobne sa Zoborskou listinou z roku 1113 zaoberal MARSINA, Richard. *K problematike najstarších zoborských listín.* In *Sborník FF UK Historica XIV.*, 1963, s. 135-170.

svedčí o mimoriadnej stálosti sídliskových štruktúr na juhozápadnom Slovensku. Pozoruhodná je aj skutočnosť, že takmer rovnako vyvinuté osídlenie zaznamenala Zoborská listina aj v hornom Turci, o ktorom niektorí autori pochybovali, či bol vôbec osídlený.

Je celkom príznačné, že niektorí maďarskí historici sa začiatkom 20. storočia pokúsili obe Zoborské listiny vyhlásiť za falzá. Najmä László Erdélyi zaujal doslova hyperkritické stanovisko k listine z roku 1113. Tvrdil, že na základe paleografického rozboru dospel k presvedčeniu, že spomínaná listina nevykazuje žiadne zhody s ďalšími zachovanými listinami z prvej polovice 12. storočia. Dokonca tvrdil, že Zoborská listina z roku 1113 pochádza až z roku 1213, hoci je zrejme, že tento dátum sa objavuje iba v konfirmácii listiny kráľa Bela IV. a celkom jednoznačne ide o pisársku chybu. Erdélyi dokonca tvrdil, že Zoborská listina vznikla (bola sfalšovaná) až po vydaní Zlatej buly Ondreja II., teda po roku 1222, pretože sa tam objavuje termín „serviens“, ktorý sa vraj dovtedy v listinách nevyskytuje. Termín „serviens“ je však celkom bežný v právno-historických textoch, o čom Erdélyi zrejme nevedel.²⁵

Oveľa miernejšie stanovisko zaujali k Zoborským listinám ďalší maďarskí historici a lingvisti: László Fejérpataky, István Hajnal, Emil Jakubovich, István Kniezsa a nakoniec aj Imre Szentpétery; zhodli sa na tom, že ide o pravé listiny, ktoré síce majú niektoré rázovité prvky, ale zapadajú do obdobia, keď sa spisovanie právnych aktov v Uhorskom kráľovstve iba rodilo. Dokonalá znalosť latinského jazyka nebola v čase vzniku Zoborských listín celkom, bežná a tak sa pri spisovaní uplatnili aj cudzinci, ktorí si priniesli znalosť písma zo svojej domoviny. Nemožno teda pochybovať o tom, že tieto najstaršie písomné klenoty sú pravé a odzrkadľujú hospodárske, spoločenské i cirkevné pomery na juhozápadnom Slovensku.

Počet slov: 3059

Počet znakov vrátane medzier: 22855

²⁵ ERDÉLYI, László. A tizenkét legkritikusabb kérdés. Kolozsvár: Szent Bonaventura Könyvnyomda, 1917.

Genealógia najstarších Poznanovcov

